

Christiansøe.

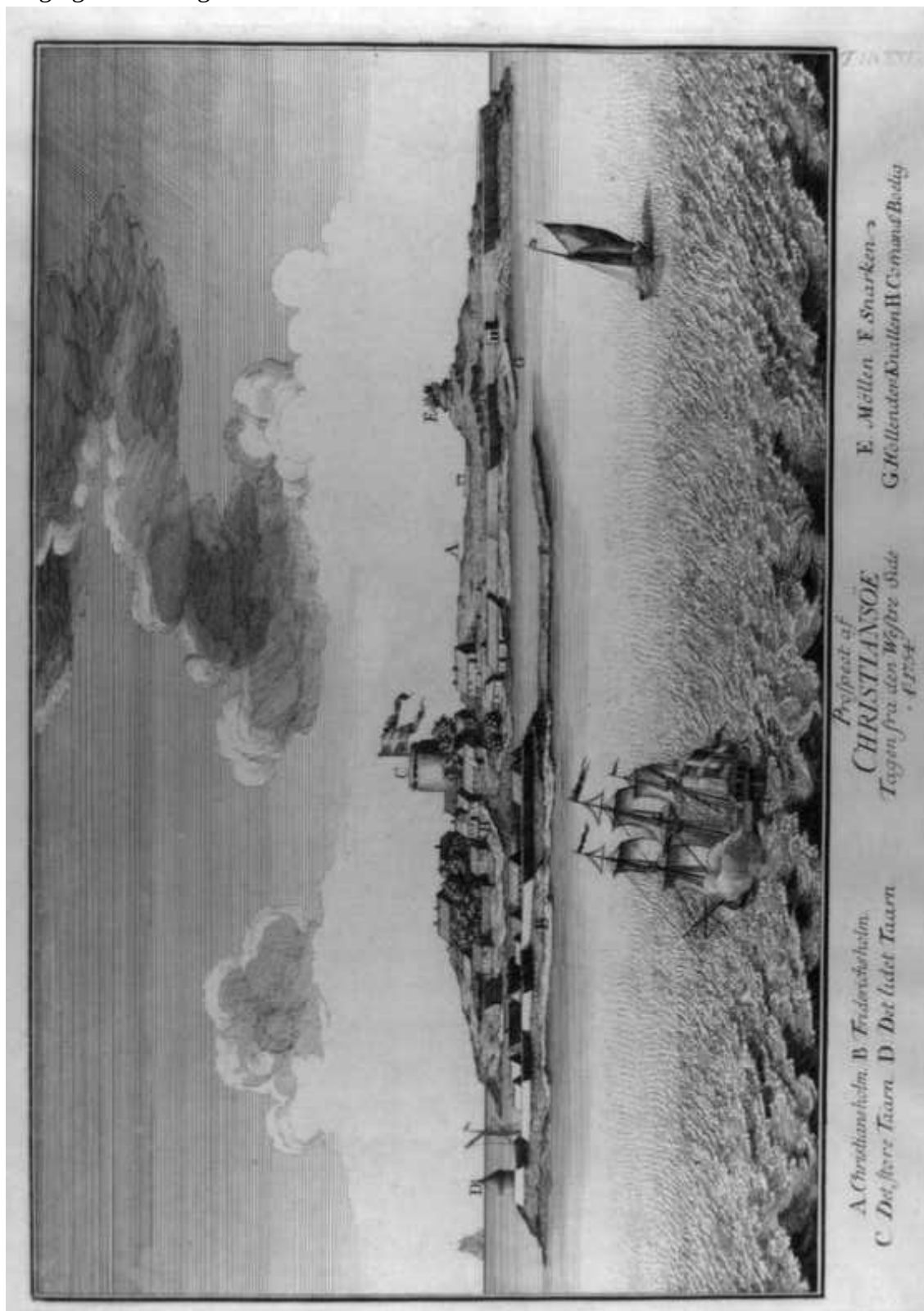
Omtrent tvende Mile østlig for Bornholm, ligge midt i det vilde Hav, de under Navn af Ærtholmene fra gamle Tider af bekiendte fem Klipper, som af Høilovlig Ihukommelse Kong CHRISTIAN den Femte ere befæstede, og bærede med det Navn Christiansøe.

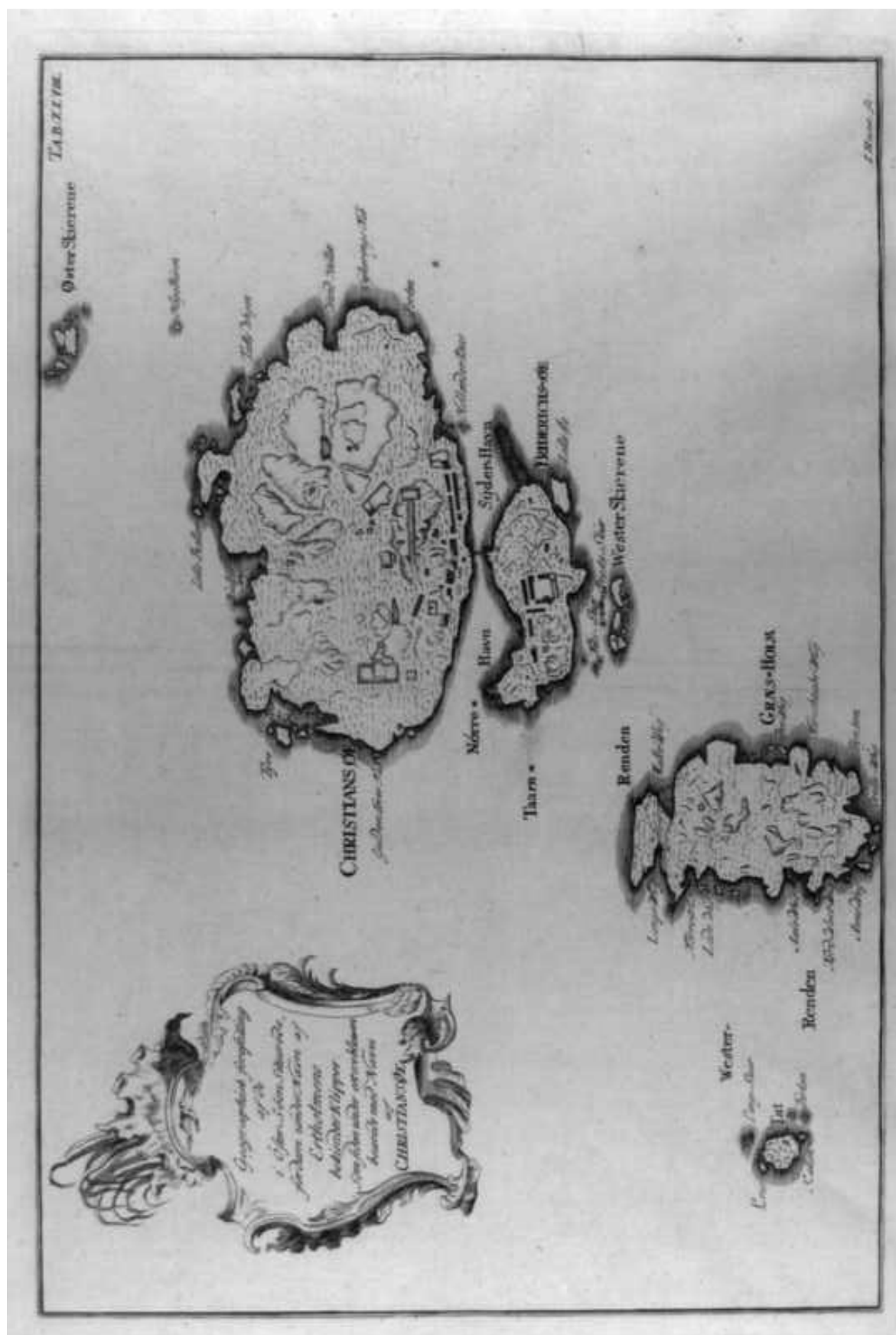
Disse Klipper ere af Naturen ubestigelige; Hvilken Herlighed af Høistbemelte Monark endnu er forøget, i det hvad Naturen til deres Befæstelse har forglemt, ved Kunsten efter hans Anordning er bleven tilsadt, saa at dette Sted i vore Tider ei alene holdes for uovervindelig, men indslutter endog midt imellem sig, en tryg og sikker Havn, hvor den Kongelige Flode, kan ligge i god Beskiærmelse for alle Storm-Vinde, og haver saaledes i Øster-Søen, tæt ved Bornholm, hvor ellers Havnene ikke ere de allersikkerste, en tryg Tilflugt; Tiden da denne Forbedring blev i Verk sadt og fuldbydet af Kong CHRISTIAN den Femte, var (277) Aar 1684, da iblant andet blev paa en af Klipperne opbygget et Taarn, med Batterier og tung Skiøt forsynet, til Havnens Beskyttelse; En accurat Grund-Tegning af Klipperne, er paa TAB XXVIII forestillet; Ligesom og Prospecten af Stedet, saaledes som det falder de Seilende i Øine, paa TAB XXIX. Er Liebhaberne meddelet. Jeg vil end ydermere af Hr. Pontopidans Theatre Daniae, Pag. 140 anføre, hvad samme Autor fortæller, at skulle have efter det almindelige Rygte givet Høistbemelte Kong CHRISTIAN Anledning til at foretage dette store Verk; Hans Ord ere saaledes:

Kong Carl den Ellevte af Sverrige havde allerede gjort sig Betænkning over disse Ertholmske Klipper, og fattet det Forsæt, derpaa at gjøre den samme Indretning, som de Danske siden gjorde; Til hvilken Ende en vis Svensk Søe-Officier blev sendt i Søen med en forseiglet Befaling, som han ei maatte aabne førend han var kommen paa en vis Høide; Men det hendede sig, at en liden Hund, som Cheffen havde med sig om Borde, fik fat paa Papiret, hvorudi denne hemmelige Ordre var indsluttet, uden at nogen gav Agt derpaa, og Hunden i Spøg og Leeg bragte den halv forreven til Cheffens Jæger eller Skytte, som var paa Skibet, og var en indfødt Dansk; Da denne saae Indholden

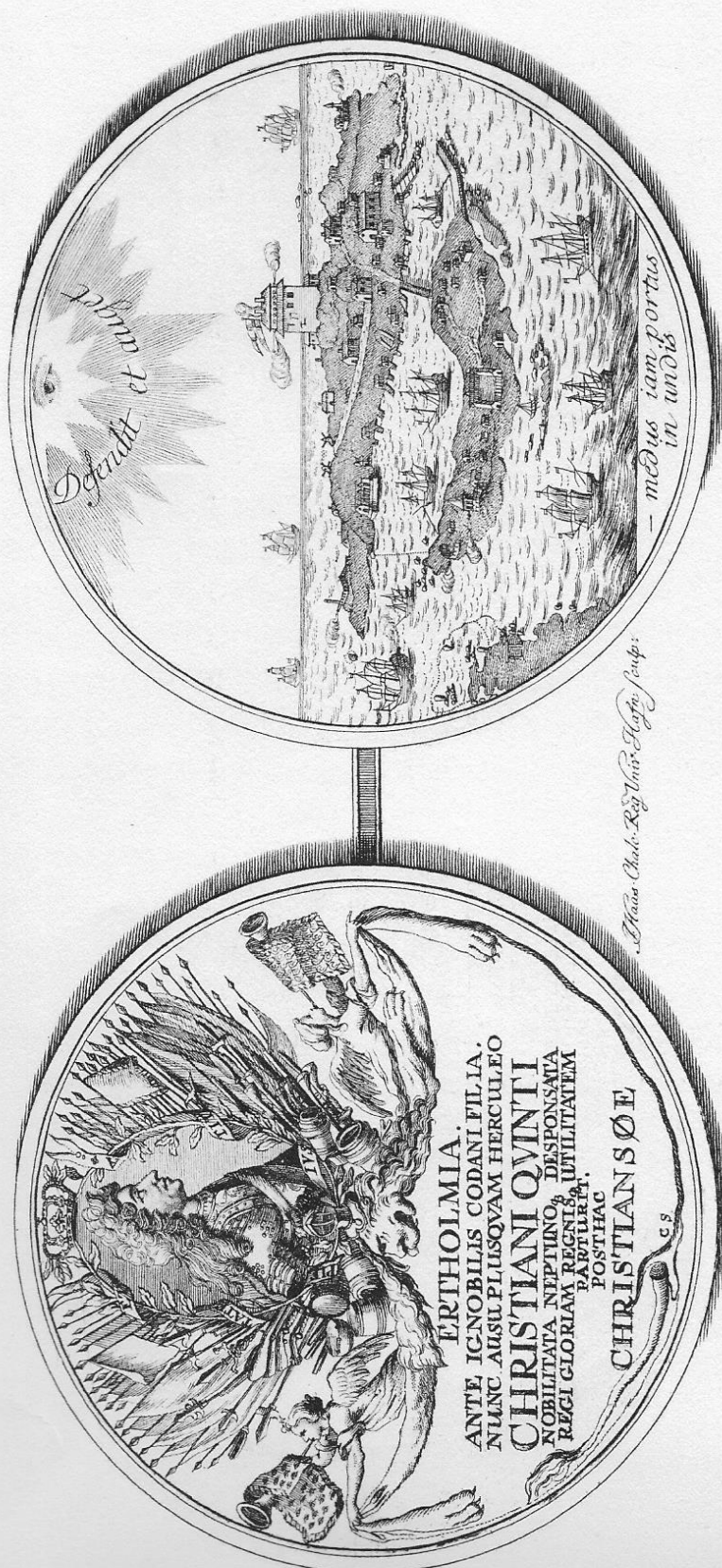
Laurids de Thurah: Bornholms Beskrivelse 1756 Del VI

af Brevet, og deraf mærkede hvad Anslag de Svenske havde, imod Danmark, og især Bornholm, undvigede han paa en slags Maade, og kom til Kiøbenhavn, hvor han aabenbarede det ganske Anslag; De Danske forsømmede derpaa ikke at spille prævenire, og Kongen lod den nu værende Indretning og Befæstning strax anordne.

TAB. XIII.

Laurids de Thurah: Bornholms Beskrivelse 1756 Del VI

Denne Historie lader jeg staae ved sit værd; Imidlertid da alting var bragt i den forønskede Stand, blev derpaa en Erindrings-Mynt præget og slaget, paa hvis ene Side sees en Afbildning af Christiansøe og dens Fæstning, med disse Ord:

Mediis jam Portus Undis.

Derover staaer et Øie, som sigter til den Allershøiestes Forsyn, og derhos disse Ord:

Defendit & auger.

Paa den anden side, er Kong CHRISTIAN den Femtes Bryst-Billed, med denne Underskrift:

ERTHOLMIA. Ante ognobilis Codani Filia nunc ausu plus
Qvam Herculeo Christiani Qvinti, nobiliata, Neptuno
Desponsata, Regi gloriam, Regnis Utilitatem partuir.
Posthac CHRISTIAN ÖE. Saaledes som næst
staaende TAB XXX, der accurat viser Medaillens Størrelse,
nærmere forklaret.

Øernes Beboere staae alle i Kongens Tieneste og nyde deres ordentlige Besolding: Til de Gemene bliver aarlig fra Kiøbenhavn oversendt det fornødne af Brænde og Proviant, hvilket den i Fæstningen beskikkede Proviant-Forvalter imodtager, og siden til Vedkommende uddeler, da enhver selv besørger deres Spises Tillavning; Men Brød og Øl tilberedes af Proviant-Forvalteren, som deraf til enhver uddeler sin beskikkede Part.

Siden Aar 1725 bliver til denne, saa vel som til andre Fæstninger, Misdædere hendømte, for der at arbeide i Jern; Disse bekomme deres Kost og Føde tillavet, som til de, af Proviant-Forvalteren uddeles.

Disse Klipper hørte fra deres Befæstelse af, der skede som meldt er i Aaret 1684 under Land-Statens General-Commissariat; Men da Commandant Obrist-Lieutenant Peucher Aar 1741 ved Døden afgik, blev Commandeur-Capitaine Neuspitzer i hans Sted (280) igien til Commandant beskikket, og siden den Tid har Fæstningen og dens Betiente sorteret under Sø-Statens Jurisdiction.

Paa Øen findes tvende store og adskillige smaa Damme iblant Klipperne, hvorudi Regn-Vand samles, hvoraf Beboerne kan have fornøden Vand; Der findes ellers et Kilde-Veld paa Øen, som kommer ud af en Klippe, omtrent et hundrede Skrit fra Søe-Bredden, som er det allerskiønneste Vand nogen kan forlange, hvilket i haardeste Vinters Tid aldrig tilfryser, og i hedeste Sommer altid er ganske kold; Samme Kilde er til dækket med et Tag, som af Graa-Steen er opsat mod Klippen som en Hytte.

Havnen kan til visse rumme tredive smaae og store Skibe; Når noget Skib nærmer sig til Fæstningen for at komme der i Havn udstikke de Flag; Saasnart samme paa Øen Merkes, bliver ligeledes Fæstnings-Flagget paa Taarnet udstukket, strax derefter forføier Lodsens med fire Matroser sig ud til Fartøiet, og bringer det i Sikkerhed, for hvilken Tieneste en Kiendelse bliver betalt efter Skibenes Størrelse og Dybstikkende; Disse Penge annammes af Proviant-Forvalteren, som derfor aflegger Regnskab; Lodsens nyder deraf en vis ham tillagt Andeel, og i Fald noget overskyder, da beregnes sligt den Kongl. Cassa til Indtægt, efter et derover udstedet Reglement af 9de Jun. 1691.

Laurids de Thurah: Bornholms Beskrivelse 1756 Del VI

Commendanten har tvende Haver, omtrent af 50 til 100 Skrit i Firekant, med adskillige Frugt-Træer udi; De andre Betiente, have hver 1 a 2 Haver, ja fast enhver gemeen Soldat og Matros har sin Have, som imellem Klipperne ere opfyldte med Jord, og med Steen Gierder omgiven, hvortil Indbyggerne ei fattes Steen; Disse Haver forsyner dem med fornøden Kaal og Urter, saa de ikke behøve at hente deslige fra Bornholm. (281)

Commendanten og Betienterne have og hver en a to Kiør, hvoraf de ei alene selv kan have den fornødne Melk, men endog selge til de Gemene. Høet til dette Qvægs Foder føres dem til fra Bornholm; Af Heste er ingen paa Øen, siden de der ikke kan bruges; Endeel af Betienterne have Haver med Parker, eller smaae Damme, hvorudi de kan have Karuser og Giedder, som dog ere temmelig rare; Andre fersk Vands Fiske, veed man paa Landet ikke at sige.

Men af det salte Hav, faaes Lax, smaa Torsk og Skib i temmelig Mængde, som enhver kan fiske, naar og hvor de vil, Flyndrer, Aal, og Reger faaes der og, men ikkun lidet af hver slags. En halv fierding Vei Syd-Ost fra Fæstningen, paa et Sted, kaldet Graver-Hullet, hvor der er ved tredive Favne dybt, fiskes store Torsk, eller rettere saa kaldede Kabliau, paa 8te a 12 Punds Vægt, som paa Landet kaldes Graver-Huls Torsk, og ikke faaes anden Steds end paa det samme.

Af Sælhunde have Beboerne temmelig Fordeel, thi de krybe ofte op paa de der værende adskillige Skiær og Klipper, hvor de blive skudte, og siden hiemførte.

Naar Foraaret begynder, ankommer i Flokke-Tal mange Tusende af et slags Strand-Fugle til Øen, som ere saa store som Tørsfiske Ender, med lugte Fødder, hvilket der kaldes: Aaboer, Hannen er hvid, med sorte Pletter paa Vingerne og Sterten, grøn oven paa Hoveder, lidet større end Hunnen, som er Castanie-brun over alt, hvis Kiød er spiseligt, dog ei saa vel smagende som Vild Ender, disse blive der Sommeren over, og ligge deres Unger ud paa Græs Holmen: I hvilken Tid ingen er tilladt at komme derud, uden Commendantens Tilladelse, ei heller at flyve nogen af dem ved Fæstningen, hvorudover de aarlig formeres, og ere saa tamme, at de gaae tæt ind til Fæstningen med deres Unger, som tamme Ender; Naar (282) de saaledes med Fred har udlagt deres Unger paa Græsholmen, lader Commendanten om Efteraaret samle deres forladte Reder, hvilke renses og reengiøres, da deraf bekommes den skønneste Edderdun, der ham alene tilhører, som en liden Herlighed af Commendantskabet.

Med disse samme Aaboer indfinde sig og Sorthætter, som der kaldes Kirrer, i stor Mængde, hvilke tillige med Strand-Maager paa Græs-Holmen udlegge deres Unger, men ere ikke til nogen Nytte.

Paa denne Græs-Holm forlyster Commandanten sig med andre Betiente paa Landet, om Sommeren, tagende kold Mad med sig, som de der nyde, og beseer Aaboens, eller Edder-Fuglens Indqvartering, hvilken Forlystelse for dem, er lige saa stor, som det for andre Kiøbstæd-Folk kan være at søge deres Fornøielse i Skovene, hvoraf Øens Indbyggere ikke have det mindste at rose sig.

I Efteraaret, naar det begynder at blive kolt, drage disse Aaboer, eller Edder-Fugle, alle bort, saa at ikke en eneste bliver tilbage; Men førend de drage bort, kommer et andet slags Strand-Fugle, kaldet Gadisser, hvilke ligesom løse de andre af, og ved deres Komme forkynde, at Vinteren er forhaanden: De ere af Størrelse som Krik-Ender, sorte og hvid-brogede, Hannerne have Fiere i Stiersten, ungefæhr halv andet Qvarter lang, i Lighed med Svalen, men Hunnen har en kort Stert som en And; Disse Fugle forblive Vinteren over, indtil Aaboen kommer igien og forkynnder at

Laurids de Thurah: Bornholms Beskrivelse 1756 Del VI

Sommeren er nær, da af Vinter-Fuglen Gadissen, inden fiorten Dage efter Aaboens Ankomst, neppe er en mere at see.

Foruden Gadissen, som er der i stor Mængde, ere og adskillige andre slags Søe-Fugle, som Duk-Ender, Hvid-Sider, og deslige, men i et langt mindre Tal end Gadissen, hvilke Fugle alle (283) ere spiselige, dog ei saa gode som Aaboen; Vinter-Fuglene skydes af Betienterne, men naar Aaboen kommer, og saa længe den der forbliver, sees sielden nogen af de andre slags Fugle.

Paa Bornholm er, som tilforne er sagt, en liden Bye, eller Fiske-Leie, Gudhiem kaldet, hvorfra den nærmeste Overfar er til Christiansøe, hvis Beboere fare ud om Sommer-Aftener ved Johannis Tider med deres store Baader, og udkaste Silde-Garn, som de drive med om Natten, og hvilke de kalde at vrage; Naar de om Morgenens befinder dem nær ved Øen, tage de derind med deres fangede Sild, hvoraf de undertiden kan have Baadene ganske opfyldte, og der behandle og nedsalte dem; Til den Ende haver Fiskerne smaa Hytter paa Øen, som de opholde sig udi, og der have deres Fiske Handtering; Denne de Gudhiemer Fiskers Handtering har været brugelig førend Øen blev befæstet, i hvilke Tider de alene saa got som vare Øens Indbyggere om Sommeren.

Fæstningens Kirke er i det store Taarn, hvoraf den indtager en Deel, som næsten er i oval Form, eller rettere ligner en halv Maanedes Figur; Om samme, sluttet lettelig, er ei noget synderlig mærkværdigt at antegne, dog er Alteret ziret med et smukt Malerie; Prædike-Stolen prydet med Christi Billede, saa og de fire Evangelisters og nogle andre Fædres Contrafeyer; Desuden findes endeel meget smukke Skilderier i Kirken ophængte, forestillende nogle Bibelske Historier; Den har tre Klokke, som alle ere af de nyere Tider, og ellers ei forestille noget betydeligt; Paa Kirke-Gaarden, som ligger Sydost fra Taarnet, ere tvende Liig-Stene; Under den ene ligger Forvalter Jágenreuter, og under den anden, den allerførste Garnisons-Feldtskier, som var en Hollænder, begravet; Paa samme Kirke-Gaard findes et aabet Begravelse, hvorudi ere tre Liig nedsatte, som ere: Major Hoffman, der var den første Commendant paa Fæstningen, hans Frue og en Capitaine, navnlig (284) Bille, som døde paa Søen paa et Orlog-Skib, og blev her til Øen overbragt; I Kirke-Journalen findes endeel Anmerkninger antegnede som mig ere meddelede, og bestaaer i følgende:

Aar 1684 den 2den Juny, kom Høyædle og Velbaarne Hr. Christopher Schested, Her Admiral Span, General-Major von Osten til Ertholmen, og havde tvende Norske Compagnier med sig; Det ene forestod Major Holst; Det andet Capitain Gorgas, her en Fæstning at ville lade fuldfærdige.

Schedsted havde en Tælt, og Admiral Span, men General-Majoren logerede i en Fisker-Hytte paa Buchholm (som nu kaldes Friderichsøe) der hvor Præsten, Degnen & c. nu boer.

Den 4de Juny fik Capellanen i Rønne, Her Anders Jensen Aalborg (Broder til Her Ole, Præsten til Clemens Menighed paa Bornholm) Bud fra bemelte Herrer ved Augustin Dechner, Amptskriver paa Bornholm, at han skulde begive sig herind at prædike.

Den 11te Juny prædikede han første gang under aaben Himmel i Leyren.

Den 19de Juny blev lagt den første Steen til det store Taarn eller Fæstning, først af Sehedsted, dernæst af Span, ved Trompetters Skrald og Canoners Løsning, item en Prædiken holden af Her Anders.

Laurids de Thurah: Bornholms Beskrivelse 1756 Del VI

Den 6te July reyste Herrerne herfra med det Kongl. Skib, Pachan, som da tog Hr. Anders med sig, og satte ham i Land for Sandwig, og befalede ham hver Søndag, at reyse her ind at prædike, hvilket og skedte til Septembr. Maaned, da Her Anders fik Befaling, at han continuerlig skulde, om han vilde, forblive her paa Stedet, som en Guds Tienere i det hellige Embede, gjorde ham og Forsikring, at Majestaten havde tilsagt ham 30 Rdr. Maanetlig, og en Degn, hvem han selv vilde annamme.

Den 16de July ankom Præsten og fik Logement i Bagerset, hvor der bages Brød til Gvarnisonen.

Oberste Cucheron stod for Fæstningens Arbeyde, og commandered alt Folket. Enhver, som seer hans Verker, maae kiende ham for at have været en fortræffelig Ingenieur. (285)

Den 1st Octobr. Reiste Præsten i Land, efter Oberste Cucherons Befaling, at begrave tvende Lig i Gudhiems Kirke-Gaard. NB. Paa den Tid, var her ingen Jord.

Den 17de Octobr. Skeede den første Afløsning, da Major Matthias Juel, og Hr. Capitain *** komme med deres Compagnier.

Den 21de Octobr. Kom en Forvalter Sören Jensen Schiold, Degnen, Præstens Broder Hans Jensen Wandell, Bageren M. Christopher, Bryggeren M. Eschild.

Den 25 Octobr. Blev paa Kirke-Holmen, en Kirke-Gaard indviet. Den 30 Nov. Satte Præsten sig selv ind, da Provsten Hr. Hans Jensen Sode, værgrede sig derved, Ratione temporis & officil.

Den 2ten December blev paa Græsholmen en Kirke-Gaard indviet. Aar 1685 den 5te Jan. Blev en Formand for Deserteurerne hængt, og han var en Polach.

Den 7de Febr. Kom nogle Handtlangere fra Bornholm at forblive her.

Den 19de Marty blev begravet 21 Liig paa Græs-Holmen.

Den 17de April 17 Liig.

Den 26de April, blev forkyndet, at Guds Tieneste ikke mere skulde holdes i Husene, men paa Fæstningen.

Den 16de May kom Capitain Hirschnach, med sit Compagnie og fem Skibe, at afløse.

Den 17de May bleve de nye Messe-Klæder, Kalk og Disk, første gang brugte, da Hr. Jacob Jensen Sode fra Olscher og Allinge betiente Præsten; Samme Hr. Jacob siges at have været en saare lystig Mand og prædiket for Kong CHRISTIAN den Femte i Allinge til Fornøjelse.

Den 20d May blev den første Steen Lagt til Lille-Taarn paa Boeholmen af Major Juel og Capitain Hirschnach. NB Capitain Meris, Capitain Bucherels, Capitain Rodsteens og Wernichs Compagnier. Capitain Lieutenant Crampe. Capitain Brant og Galys Compagnier.

Den 13de Octobr. Kom Proviant-Forvalter Lorentz. Abroe, som skulde afløse den forige.

Den 15de ankom Capitain Baltzar Friderich Fraus, at afløse Hirsehnach,

Den 19de Octobr. Kom Major Hendrich Hofman, som skulde commandere paa Fæstningen, imedens Oberste Cucheron overreiste.

Den 25de Octobr. Reyste Oberste Westberg til Bornholm. (286)

Laurids de Thurah: Bornholms Beskrivelse 1756 Del VI

Lieutenant Dabberth & c.

Døbe-Fadet, som vi endnu have, kom med Søe-Hesten, og blev brugt første gang, da Præstens Søn Jens blev døbt den 6te Decembr. I dette Aar døde 146 Fridrich Lucas Chirurgus Kirkering, Lieut. Merchen.

Anno 1687 Fyhrverker Dyring.

Den 11te Febr. Døde Degnen, og begravet den 18de i Gudhiems Kirke-Gaard.

Den 6te Marty prædikede Hr. Hans Povlsen Ancher, Provstens Søn og Cappellan.

Den 4de May indsat en Deign Hans Jandrup.

Den 11te May kom Kong CHRISTIAN den Femte om Morgen Klokken 3, og reiste Klokken 7 Slet.

Anno 1688 den 16de Aug. Blev Degnen Jendrup promoveret til Vester Mariæ-Sogn paa Bornholm.

Den 26de Aug. Blev Degnen Samuel Hansen indsat; Han har været en brav Mand, og har prædikeret nogle hundrede gange her paa Fæstningen, men for Betaling.

Den 16de Octobr. Blev den nu værende Kirke-Gaard indviet.

Den 6te December kom med det Kongl. Skib Gakmed en Klokke.

Den - - - døde Kirkering, i hvis Sted denne Feldskiære Fader Mester Peter Magnus kom, og blev viet i Rønne.

Auditeuren Johan Bendix Fesler.

De udpuklede Messing-Stager i Kirken, har Skipper Niels Madvig, førende det Kongl. Skib Gachmed foræret til Kirken Anno 1692 den 21de Aug.

Den 3de Nov. 1701 døde Styk-Lieutenant Hans Hess; Michel Madsen kom i hans Sted.

Den 25de April 1702 succederede Tönder Lorentz Abrpe.

Den 22de Aug. Blev Under-Constabel Hans Sörensens (Fendrich Kyns Fader i Rønne) og Martha NB. Scheel trolovede.

Landsdommer Ancher Möllers Stifdatrer Helvig Kofoed.

Efter Tönder, kom Forvalter Jagenreuter.

Anno 1706 den 14de Nov. Blev Præstens Søn Jens Andersen Aalborg indsat til Capellan. (287)

Anno 1709 den 29de May døde den gode ærlige Mand Hr. Anders Aalborg, der virkeligen har været en god Præst. Og antegnet alle Ting, fra Fæstningen Anleggelse, saa nøye, at det er en Lyst at læse det &c.

Anno 1709 den 23. May, døde Commandant og Major Hofman, og den 14de Juny indsat i sin Begravelse 80ve Aar gammel, 5 uger og 5 Dage.

Laurids de Thurah: Bornholms Beskrivelse 1756 Del VI

Denne Mand fortælles om, at, uagtet han var nogle Aar blind af Alderdom, førte han dog en skøn Commando, og dansede gierne en Menuet.

Den 2de Aug. Blev Hr. Clemen Funch kaldet at være Præst her paa Stedet.

Anno 1710 den 27de Febr. Ankom den fortreffelige og retfærdige Commendant, Oberst Lieutenant Isaach Halbruch at være her Commendant.

Den 24de July ankom Capitain Bille over Soldaterne, død paa Floden under Sandvig, og indsat efter Habruchs Befaling i Hofmans Begravelse; Han havde ellers hiemme i Jylland.

Den 19de Juny 1711 døde Degnen Samuel Hansen Wallenberg i sit 57de Aar, og havde været Degn her i 23 Aar; Han har været en god Degn.

Anno 1711 den 17de July blev Hofmans Frue Dorthé Lisbeth von Grynnewald, indsat i sin Begravelse i sit 66 Aar.

Den 29 Nov. Kom Degnen Laurs Luster Hr. Clemens Broder; efter 6 Ugers Qvarentennie paa Rønne Citadel, formedelst Pesten.

Anno 1713 den 29. Nov. Forærede Gr. Commendant Halbruch en Sølv Viin-Flakse og et Oblat-Giemme eller Daase af Sølv til Kirken.

1715 den 15de Septembr. Fik Hr. Clemen Funch sit Kalds-Brev paa Øster Mariæ-Sogn.

2 Studenter Iver Mariager og Thomas Ursin forrettede Degne. Tienesten for Laurs Luster, imedens hand var i Kiöbenhavn.

Om den første har Hr. Clemen skrevet meget slet i Journalen.

Anno 1716 den 14de April blev Hr. Bagge Brandt voceret, og efter ham Hr. Thomas From. Saa vidt Journalen.

Uden paa Muren paa det førømmelte store Taarn, er en stor Steen-Tavle indmuret, hvorpaa sees Kong CHRISTIAN den Femtes (288) Høie Navn i Chiffre, og derunder efterstaaende Skrift, som af den berømmelige fordum Professor Oluf Borch er forfattet.

Ne taceant Homines Saxum hoc loqvitur

Providentiam Opt Max. Regis CHRISTIANI Qvinti, Augusti

Daniæ Norvegicæqve Monarchæ

Qvi inter Temporum afperrima Bono publico fe intendens

Hic sibi Pelagus despondit

Et Securitate Maris Danici Præfidio Pharseolorum, novi Portus,

Tutamini Munimentum,

Qvod cernis inter ardua Rupium & Tremitus æqvoris

Laurids de Thurah: Bornholms Beskrivelse 1756 Del VI

Heroico ausu inflammatus

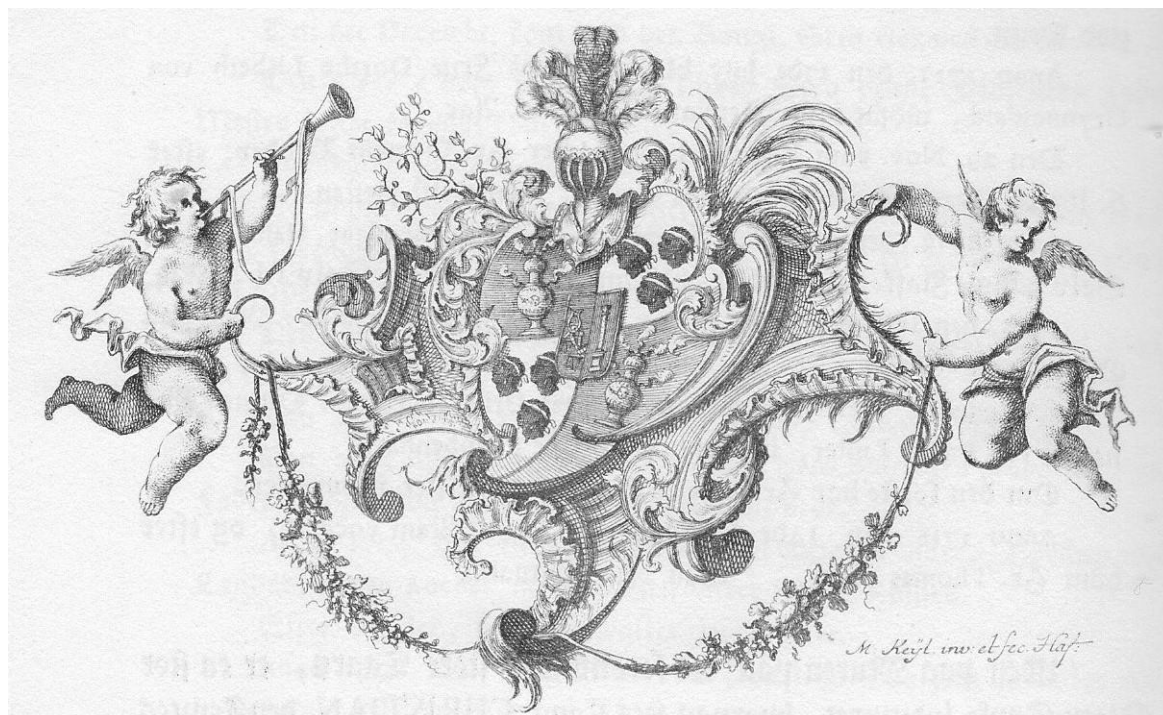
Erexit, Frimavit, absolvit.

Ut agnoscant Posterī Invictum Bellis Regem,

Ne hic quidem a naturæ Inivitate Vinci potuisse

Posuit ano Chriſi MDCLXXXIV.

Og ſaa meget om Chriſtians – Øe.

Slut på Bornholm Historiske Beskrivelse.